

MOLNÁR DÁNIEL MÁRTON

Történelem BA, 3. évfolyam

Az indián-kép hatása telepes-indián viszonyra Roanoke-on, 1584-1586

Bevezetés

Roanoke, Anglia első állandó újvilági települése még a mai napig is komoly érdeklődés tárgya a tengerentúlon. Az érdeklődés oka, hogy a telepesek, akik a kolóniát 1587 után lakták, eltűntek, amire 1590-ben sikerült utánpótlást szállítani nekik. Eltűnésük okait sokan keresték, és sok-fajta magyarázat született. Voltak, akik szerint megölték őket a spanyolok, voltak, akik szerint az indiánok ölték meg őket, más elméletek szerint megpróbálták hajón elköltözni és eközben vagy a tengerbe veszttek, vagy elvándorolva egy indián törzsbe olvadtak.

Az eltűnés, és az, hogy mi lett a telepesekkel, a kolóniáról szóló szakirodalom történetét tárgyaló szakirodalmak jelentős részét kiteszik. Amikor az eltűnés okait keresik, a legtöbben a kései – három évvel később érkező – utánpótlást, az ezt okozó Angol-spanyol háborút, vagy a királyi udvarban egymással viaskodó érdekcsoportokat írják le.¹ A legtöbb szakirodalomban az okok között megjelenik ugyan, hogy az 1585-86 között a szigeten élő telepesek, az ő kudarcuk komolyan befolyásolta az eltűnt telepesek sorsát, mégis, ennek az első telepes csoportnak az elemzése, és különösen az az eseménysor, amely hosszú távon ellehetetlenített minden, Roanoke-ra létesítendő támaszpontot, kolóniát.

Melyik volt ez az eseménysor? Ha megvizsgáljuk a későbbi, jamestowni, popham-sagadahoc-i, plymouthi kolóniák történetét, rá kell jönnünk, hogy a települések első éveiben, vagy akár évtizedében a túlélés szinte lehetetlen, ha a környező őslakosság nem látja el őket élelemmel. miért van erre szükség? Mert a hosszú tengeri utazás során a magukkal vitt élelmiszer-készletek megromlanak, ráadásul gyakran megsemmisülnek.² Ha nem is romlanak meg, az út júliusig-augusztusig tart, sőt, gyakran még tovább, így már nem lehet elvetni gabonát úgy, hogy egy évnél előbb aratni lehessen. Ráadásul, ha a vetőmag tönkremegy, csak az indiánok saját vetőmagjára, a kukoricára támaszkodhatnak, aminek termesztéséhez a telepesek nem értenek.

Egy kolónia tehát éhhalálra van ítélve indián segítség nélkül. Bár később évente érkeznek az utánpótlást szállító hajók, ezek – hacsak nem kora tavaszra érkeznek meg – nem segítenek a kolóniák élelmezési gondjain, amíg a telepesek el nem sajátítják a kukorica termesztés módját. Ezen kívül, egy ellenséges környezetben sokkal nehezebb az alapvető munkákat – házépítés – elvégezni. Egy indián támadásoknak állandóan kitett település további nehézségekkel küzdhet, az állandó „hadiállapot” a lakosság erejét az eleve nehéz körülményekben gyorsan felőrli.

A vizsgálatom célja tehát a roanoke-i 1585-86 közötti település lesz, mivel –ahogy azt később látni fogjuk – itt történtek olyan események, amelyek hosszú távon befolyásolták, végső soron ellehetetlenítették a sziget későbbi betelepítését. A vizsgálatot a sziget felfedezésével, az angoloknak az indiánokkal kapcsolatos első tapasztalatainak, az első benyomásoknak ismertetésével fogom kezdeni. A vizsgálat során az angolok által háthagyott iratok, beszámolók lesznek a fő forrásaim.

¹ Megjelennek az alábbi művekben: QUINN 1985; KUPPERMAN 2007; MILLER 2000.

² Tengeri utazás körülményeiről: MOLLAT 1996.

A vizsgálatban, az összeütközés okait keresem, ezek közül a legfontosabb a hozzáállás az indiánokhoz. Mint azt majd látni fogjuk, az angolok hozzáállása, az indiánokról bennük kialakult benyomások, valamint a telepesek hozott viselkedésformái egy idegen kultúrájú környezetben. Az indián-kép, az indiánokról való felfogás mellet ismertetni fogom azokat a problémákat, amelyekkel az amerikai tapasztalatok nélküli angolok szembesültek, és az azokra adott válaszokat. Szintén vázolom, hogy hozott viselkedésük, a vezetők és telepesek viselkedése, az indiánokhoz való hozzáállása hogyan befolyásolt olyan dolgokat, mint a diplomácia. Szintén fontos lesz a kommunikációnak a vizsgálata, valamint az indián szokások, külsőségek értelmezésének a problémája. Vizsgálatomban a lehető legtöbb aspektust igyekeztem vizsgálni, elsősorban azokat, amelyekre a forrásokból és a telepesek korábbi életéből következtetni lehet. A vizsgálat során ahol lehetett, más, elsősorban korábbi spanyol párhuzamokat kerestem, hiszen a spanyol gyarmatosítók példái voltak azok, amiket az angolok ismerhettek és befolyásolhattak döntéseiket. Sőt, okkal feltételezhetjük, hogy ismerték, hiszen Richard Hakluyt anglikán lelkész, az angol gyarmatosítás szószólója, propagandistája kiadta³ az ezekről szóló elbeszéléseket.

A vizsgálat végén megpróbáltam megkeresni a döntő okot, azt, hogy az indiánokhoz való viszony, az indiánokról kialakított kép hogyan játszott közben a telepes-indián összeütközésben, valamint hogy miért maradt a kolónia teljesen indián támogatás nélkül a későbbiekben. Röviden ismertetem azokat a tanulságokat és hibákat, amelyeket az angolok – a későbbi források alapján – levontak illetve igyekeztek elkerülni.

A roanoke-i gyarmatosítás kronológiája

Ahhoz, hogy érthetőbb legyen a roanoke-i telepesek, illetve a róluk szóló források elemzése, röviden át kell tekinteni Roanoke eseménytörténetét 1584-1590 között. Walter Raleigh, I. Erzsébet királynő kegyence, befolyásos vállalkozó és felfedező, miután megörökölte féltestvérének, Humphrey Gilbertnek a gyarmatalapítási jogát 1584-ben, hozzálátott a roanokei kolónia és az odautazás megszervezéséhez. Gilbert korábbi kolóniaalapítási kísérlete súlyos kudarc volt. 1578-ban a mai Rhode Island területére indult, Új-Fundlandra érkezett, de rögtön el is indult hazafelé, mert közeledett a tél. A hazafelé vezető úton hajója elsüllyedt, ő maga életét veszítette.⁴ Raleigh először egy kisebb felderítő-expedíciót küldött ki 1584-en, hogy megfelelő helyett találjanak a kolóniának. Ennek az expedíciónak volt a vezetője Arthur Barlowe és Philip Amadas.

A területen eredetileg katonai támaszpontot akart kiépíteni Raleigh. Terve az volt, hogy a spanyolokat fosztogató kalózhajók a telet itt vészelik át, sőt, akár télen is támadhatják az ellenséges hajókat.⁵ A két hajóból álló expedíció közel három hónapig utazott, azon az útvonalon, amely a későbbiekben is a Virginia felé tartó hajók fő útvonala lesz. Először az Azori- vagy a Kanári-szigetekig hajóztak, majd onnan, Bermudát útba ejtve Virginiába. Hazafelé északi irányban hajóztak, a Golf-áramlatot követve. Barlowe és társainak a nyár végén haza kellett indulniuk, és ez is állandó jellegzetesség minden expedíciónál: tavasszal átkelés, nyáron még ott tartózkodnak a hajók, de augusztusban vissza kell indulniuk, különben az időjárás hazatérésüket nem teszi lehetővé.

Barlowe egy olyan területet talált meg, amely ma is nehezen hajózható, de egyben ez védelmet nyújthatott egy esetleges spanyol támadással szemben. Jelentésében így írt Roanoke megközelítéséről: *„Amikor először láttuk meg a földet, többen azt hitték, ez már magának a kontinensnek a partja: de amikor az öbölbe értünk, láttuk, hogy előttünk egy újabb hatalmas tenger*

³ SZOMMER 2004, 165.

⁴ TINDALL 1992, 34.

⁵ KUPPERMAN 2007, 13.

van. (...), A szigetek között két-három bejárat van: amikor pedig a szigetek közé érsz, látod, hogy nagyon keskenyek a legtöbb helyen (mármint a szigetek, M.D.).⁶ És, mint azt a beszámoló előző oldalán írja „mögöttük fekszik Roanoke” Ez a terület a Hatteras-fok és a Delaware-öböl között húzódó, homokszigetek által határolt öblöt jelöli, az amerikai partvidékkel párhuzamosan. Ebben az öbölben található Roanoke.⁸

A következő expedíció, immár az első telepeseikkel, 1585 tavaszán indult útnak. Az volt a feladatuk, hogy a szigeten kiépítsék a támaszpontot, erődöt, horgonyzóhelyeket, valamint derítsék fel a térséget amennyire csak lehet. Az expedíció a célnak megfelelően katonákból állt, nőket, gyermekeket nem vittek magukkal. A telep parancsnoka Ralph Lane lett, az expedíciónak a fő szervezője és felelőse pedig Richard Grenville.⁹ Grenville Raleigh unokatestvére volt. Meglehetősen képzett és tapasztalt férfi volt: a Middle Temple-ben jogot tanult, majd Magyarországon harcolt a török ellen, majd részt vett az írországi harcokban is. Meglehetősen gazdag nyugat-angliai családból származott, és részt vett a helyi bíróság munkájában is. Tengeri tapasztalata ugyanakkor nem volt.¹⁰

Ralph Lane szintén katona, valamint I. Erzsébet udvari embere, szintén megjárta az Írországi harcokat.¹¹ Az ő tapasztalatai sem egy kolónia vezetésére tették volna feltétlenül alkalmassá. Hozzá kell ugyanakkor tenni; Angliában a korban nem volt senki, akinek lett volna tapasztalata egy újvilági kolónia vezetésében. Mellettük szólt katonai múltjuk, valamint az ebből adódó szervező- és fegyelmezőképeség.

Már az utazás is nehézségeket okozott: az expedíció legnagyobb hajója, a *Tiger*, leszakadt a flottillától, és csak késve érkezett meg, a rajta szállított készletek pedig megsemmisültek a zátonyos partszakaszon.¹² Így a telepések jórészt az indiánok jóindulatára és segítségére voltak utalva. 1585 nyarán Grenville elindult haza, hogy erősítést hozzon, de azt ígérte, hűsvétra visszatér. Fontossá vált az egyik indián főnök, Wingina/Pemisapan¹³ és az ő konfliktusa egy távolabb élő főnökkel, Menatononnal. Wingina és népe Roanoke szigetén és a szemközti partokon élt, sokáig barátságosak voltak az angolokkal, ellátták őket kukoricával, hallal és más élelmiszerrel. A Menatonon és Wingina közötti ellenségeskedésben az angolok is állást foglaltak. Emiatt a viszony a helyiekkel márciusra megromlott, Wingina népe eltávozott a szigetről, amivel Lane szerint éhhalálra ítélte őket.¹⁴ Ne feledjük, az angolok élelmiszer-készletei jórészt megsemmisültek, az indiánok tanították meg őket halat fogni, kukoricát ültetni, és ők látták el őket, amíg saját készleteket nem szereztek. Ráadásul Grenville is késett, ő ugyanis áprilisra ígérte visszatértét, ami végül majd csak júliusban történt meg.¹⁵

Ez idő alatt Lane és a rábízott 105 ember hozzálátott a terület felderítéséhez, valamint az indiánok angol hűségére térítéséhez. Meglehetősen nagy területet bejártak, egyes útjaik több mint száz mérföld hosszúak voltak. Tavaszra a helyzetük viszont megromlott az indiánok ugyanis egyre barátságtalanabbak lettek velük. Majd június elején harc tört ki az indiánok

⁶ BARLOWE 1584, 11.

⁷ BARLOWE 158, 10.

⁸ Lsd: 1. melléklet

⁹ Ezért ezt a települést a szakirodalom Grenville-féle kolóniának szokta hívni.

¹⁰ Grenville feltehetően az 1568-ig tartó háborúban harcolt. KUPPERMAN 2007, 19.

¹¹ Mindkét esetben a desmondi felkelésekről van szó.

¹² KUPPERMAN 2007, 26.

¹³ Winginaként és Pemisapanként is nevezik, én a dolgozatban a legtöbbször a Winginát használom.

¹⁴ LANE, 1586, 12.

¹⁵ QUINN 1985, 241–248.

és a fehérek között. Lane és társai rajtaütöttek egy indián táboron, és ebben a rajtaütésben maga Wingina is meghalt.¹⁶ Ezt követően az indiánok bosszújától félt Lane és telepesei elhagyták a kolóniát, felszálltak az egy héttel később kikötő Francis Drake hajóira.

Grenville két héttel később érkezett meg, tizenöt férfival és ellátmánnyal. Amit talált, az egy üres kolónia volt, ahol sem fehéreknek, se indiánoknak nem volt nyoma. Miután majdnem egy hétig várt, az erősítést otthagyta a szigeten, majd elindult vissza Angliába. A szigeten hagyott csapatot az indiánok megölték, néhányan elmenekültek. Nincs róluk más forrás, csak az, hogy az 1587-ben megérkező John White megtalálta egyikük csontvázát, valamint az egyik ottani indián beszámolója az eseményekről.¹⁷

1587-ben Raleigh egy harmadik expedíciót indított az Újvilágba. A hajók fedélzetén ezúttal kilenc család, összesen tíz gyerek és tizenhét nő, valamint 90 férfi kelt át. Eredetileg a Chesapeake-öbölben akartak letelepedni, Roanoke-on csak azért álltak meg, hogy felvegyék a többi telepest. A telepeseknek ugyanis családonként ötszáz acre földet ígértek, ehhez pedig Roanoke túl kicsi volt. Azonban nézeteltérések támadtak White, a kolónia kijelölt kormányzója és Simon Fernandez, a flotta portugál származású parancsnoka között. Az összeütközés oka az volt, hogy Fernandez szeretett volna bekapcsolódni a kincses flották fosztogatásába, és ehhez épp jó időben voltak, azt viszont nem akarta a telepeseket több mint száz mérföldre-északra szállítani.¹⁸

A telepesek így kénytelenek voltak kiszállni Roanoke-on, és White is velük maradt egy ideig. Ő azonban egy később utánuk érkező hajóval hazatért, egy másik hajót pedig ott hagyott a telepeseknek. Úgy tervezte, a következő tavasszal visszatér. Azonban az Armada támadása, valamint Raleigh és Grenville pénzügyi gondjai ezt csak 1590-ben tették lehetővé. Amikor megérkezett, akkor a telepet elhagyatottan találta. Harc nyomai ugyan nem voltak, de a telepesek egytől egyig eltűntek. Azóta sem tudni, mi történt velük. Sok találgatás született, de egyik sem alátámasztható vagy cáfolható teljesen.¹⁹

A források

Megbízhatóság, célközönség, stílus

Az első forrásunk Virginiáról Arthur Barlowe *The First Voyage to Virginia* címet viseli, és egy jelentés Raleighnek a megtalált területről. Az írás terjedelme 12 oldal,²⁰ amit teljes egészében Virginiának²¹ szentel, mindössze másfél oldal annak leírása, hogy hogyan és milyen útvonalon utaztak, valamint a végső összefoglalás sem több néhány mondatnál. Felépítését tekintve egységes, egy rövid bevezető, majd egy rövid konklúzió fogja közre a terület és az indiánok leírását. Az elején leírja, milyen szertartásokat végeztek. Ezekkel jelölték, hogy a terület most már Anglia és I. Erzsébet tulajdona, valamint hálát adtak istennek, hogy épségben átkeltek az óceánon.

¹⁶ QUINN 1985, 127.

¹⁷ KUPPERMAN 2007, 114.

¹⁸ QUINN 1985, 278-280.; KUPPERMAN 2007, 113.

¹⁹ Például megölték őket a spanyolok vagy az indiánok, maguk készítette hajóval menekültek el, de az elsüllyedt, valamint a legnépszerűbb, mely szerint beleolvadtak egy indián törzsbe. Ezekkel valamennyi szakirodalom foglalkozik.

²⁰ Az elektronikus változat oldalszámai.

²¹ Ma Roanoke Észak-Carolina államhoz tartozik.

A következőkben a természeti tulajdonságokkal foglalkozik, bár ilyeneket később is találunk. A területet nem csak gazdagnak írja le, hanem lényegében paradicsomi állapotokat jelenít meg. Ezen kívül a területet, hogy az otthoniak könnyebben elképzelhessék, más, európai és ázsiai területekhez hasonlítja, felhívja a figyelmet arra, hogy ez a föld csak az egzotikus, távoli tájakhoz mérhető.²² Ezt követi az ott-tartózkodásuk, a terület bejárásának a története. Barlowe több napi járóföldet behajózott vagy bejárt. Érdekes, hogy ő nem mérföldet használ az esetek többségében, hanem az út időtartalmával írja le a távolságokat. Ennek feltehetőleg az az oka, hogy ezeket az ismereteit az indiánoktól szerezte, a terület egy részét elmondásból ismerte.²³ Ez alapján viszont elkülöníthető, hogy mi az amit a bennszülöttektől tudott meg, és mi az, amit ő is megismert, bejárt.

Bár kétségtelenül nem lehet teljesen elhinni, amit Barlowe csupán néhány napos-hetes²⁴ ott-tartózkodás alatt megtapasztalt és leírt, nem szabad elfelejtenünk, hogy ő azzal volt megbízva, keressen megfelelő helyet a kolóniának. Ellenkező esetben feltehetően megbüntették volna. Másrészt a sziget, kedvező természeti adottságait a későbbi utazók is megerősítik.

A másik forrás, Ralph Lane „*An account of the particulars of the employments of the english...*” című írása. Lane elhagyta a szigetet az ott kikötő Drake hajóin, telepeseivel együtt. Ismertetett írását Raleigh-nek küldte, amelyben beszámolt azokról az eseményekről, amelyek a kudarcot okozták.²⁵ Az írás terjedelme huszonnégy oldal,²⁶ amelyet két részre lehet osztani: az első a felfedezőutakat és az első hónapokat írja le, míg a második rész a Winginával való konfliktust és a menekülést. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy a szöveg csak a tél utáni eseményeket írja le. Némelyik szakirodalom ezt az állítást támasztja alá, abból kiindulva, hogy Lane azt az időszakot mutatja be, amelyik során a menekülést előidéző körülmények kialakultak.²⁷ Mások szerint²⁸ az egész ott-tartózkodást leírja. Ez a történetek szempontjából annyiban fontos, hogy mekkora időtartam alatt zajlottak az események, azaz hónapok alatt vagy csak néhány nap alatt történt mindez. Mindkét változat elfogadható, hiszen a forrásban nincsenek dátumok, a Tiger hajónaplója pedig csak azokat az eseményeket írja le, amelyekben a legénység érintett.

Már a szöveg kezdése is nyilvánvalóvá teszi, hogy ez lényegében egy magyarázat, mentségkeresés arra, hogy miért hagyta ott a telepet-néhány héttel azelőtt, hogy Grenville visszatért volna. Ez máshol is tetten érhető: márciusban, amikor Wingináék eltávoznak a szigetről, Lane szerint ezzel éhhalálra lettek ítélve, mert nincs vetés, holott márciusban még úgy volt, hogy Grenville áprilisra megérkezik vetőmaggal, ellátmánnyal. Ezt követően Lane is annak ismertetésével kezd, hogy milyen volt a terület, ahova megérkeztek. Érdekes módon gazdagnak, termékenynek írta le, nem olyanak, mint amilyenről menekülni kéne.

Lane az első oldalon azt állítja, hogy kevés területet fedeztek fel és komoly akadályok álltak előttük, írván, hogy „*felfedeztünk annyit, amennyit kevés ellátmányunk és alacsony létszámunk lehetővé tett*”.²⁹ Ugyanakkor, ha elolvassuk a leírását, megfigyelhetjük, hogy jelentős területeket bejártak, jórészt csónakkal. Ez ellenséges, agresszív indiánokkal teli környezetben nem lehetett

²² BARLOWE 1584.

²³ BARLOWE 1584, 4. „*being sixe dayes journey off, we saw him not at all*”.

²⁴ Pontos dátumok nincsenek a szövegben.

²⁵ LANE 1586.

²⁶ Az elektronikus változat számozása

²⁷ KUPPERMAN 2007.

²⁸ QUINN 1985.

²⁹ LANE 1586, 1. „*as our weake number, and supply of things necessarie did inable us to enter into the discovery of*”

volna megvalósítani, ha tényleg szűkében vannak az élelemnek. Ugyanakkor ezekhez a felfedezőutakhoz is kapcsolódik egy újabb, az indiánokat vádoló írás is: az indiánok elhagytak minden falut, amit a felfedezőúton lévő Lane érinthetett volna, akinek így nem volt élelme. A csapat végül megette magukkal vitt kutyáikat, és így jutottak vissza a táborba. Tehát az utakat, amiket megtettek, azokat az indiánok „anyagi” támogatásával tették, amikor pedig ez elmaradt, akkor kis híján életüket veszítették. Lane a fenti eseményt is az indiánok árulásának fogta fel, de azt nem írta le a beszámolóban, melyik törzs volt az, amelyik így bánt vele.³⁰

Az ő indián-képe differenciáltabb annál, amit Barlowe-nál találtunk. Vannak „jó és rossz” indiánok, legtöbbször egy törzsön belül is, nem pedig „jó” és „rossz” törzsek. Az ő indián képei koránt sem olyan szélsőségesek, mint Barlowe-é, hanem összetett, jobban ismertetett jellemvonásokat ad az indiánoknak. Ennek az lehet az oka, hogy bár érdeke, hogy az indiánokat veszélyesnek állítsa be, de nem annyira, hogy elvegye az emberek kedvét a további expedícióktól.

A műnek számos hiányossága is van. Az egyik, hogy nem tudjuk, mi történt 1585-86 telén, mert Lane erről nem ír. Az okok lehetnek különbözőek. Talán nem tartotta fontosnak, mert nem történt olyan esemény, amit rögzíteni akart volna. A másik eshetőség, hogy szándékosan hallgatja el a téli eseményeket. Az ellátmányukat elvesztő angolok a telet nem éltek volna túl, ha nem szereznek élelmet. Ezt szerezheték békésen, az indiánoktól kérve. Erre utal, hogy Lane és Thomas Hariot is lejegyzik, hogy az indiánok halat fognak s vadásznak nekik, és meg akarják tanítani nekik a kukoricatermesztést. Azonban ezt nem lenne neki oka elhallgatni, hiszen máshol részletezi. Ha az indiánok gonoszságát akarja leírni, akkor mindenhol kihagyná. A másik lehetőség, hogy esetleg erőszakkal szereztek élelmet az indiánoktól. Itt nem rablásra gondolok, hanem arra, hogy a túszul ejtett Menatonon révén szereztek maguknak ellátmányt.

A másik gond a dátumok elhanyagolása. Lane csak kevés alkalommal ad pontos dátumot, sőt, az idő múlását is ritkán jelzi. Szintén gond, hogy a szövegben a dátumokat korrigálták, és azt, hogy melyik az eredeti, nem tudni.³¹ A műveket ugyanis később Richard Hakluyt, a korabeli gyarmatosítás angliai „propagandistája” kiadta 1599-es *„The Principal Navigations, Voiages, Traffiques and Discoveries of the English Nation”* című művében. A dátumokat ő megpróbálta korrigálni, jórészt a többi forrás alapján.

A dátumozás hibáját még ki lehet küszöbölni a *Tiger* hajónaplója³² alapján, ahol pontos dátumok vannak 1585 szeptemberéig a kolóniáról. A télről azonban semmilyen információt nem

Van még egy harmadik, meglehetősen terjedelmes forrás a korabeli Virginiáról. Ez Thomas Hariot, egy akkor huszonöt éves, Camebridge-ben frissen végzett fiatalember műve, a *„Briefe and True Report of the New Found Land of Virginia”*. Ebben találhatók meg John White térképei és rajzai az indiánokról. Maga a mű forrásértéke az indiánok kapcsán meglehetősen alacsony, mindössze pár oldal található róluk, inkább a területnek a lehető legjobb színben való feltüntetése a cél, annak természeti adottságai vannak túlsúlyban. Ezt a művet már a nagyközönségnek írták. Sokáig ez volt a legismertebb és legrészletesebb leírása Virginiának.

III/2. Törzsek neve, kifejezések a forrásokban

A források tárgyalása előtt érdemesnek tartom megfigyelni, és meghatározni egy fontos dolgot; azt, hogy a különböző törzseket ki és hol említi? Ez ugyanis fontos lesz a későbbiekben, hiszen az angolokhoz különböző viszonyú törzseket megnevezése és elhelyezése nem elhanyagolható szempont. Fontos, hiszen az angolok az erősebb, vagy hozzájuk közelebbi törzseket máshogy kezelhették, mint a távolabbi vagy gyenge törzseket.

³⁰ LANE 1586, 6–7.

³¹ QUINN 1985, 126.

³² QUINN 1955, 179-193.

Bármilyen különös, Lane, Barlowe és Hariot munkái mind különbözően írják le a törzseket, azok neveit. Barlowe például Menatonon törzsét nem nevezi „Chawanook” részének, de Lane szerint Menatonon Chawanook királya.³³ Ehhez hasonló dolgok miatt a dolgozat további részében, a követhetőség miatt a „Wingina törzse”, „Menatonon törzse” és hasonló elnevezéseket fogom használni. Másrészt Wingina sem egyértelműen azonosítható, különösen Barlowe leírásában nem. Az alábbi néhány bekezdésben szeretném megvizsgálni és bemutatni, mi lehet az eltérés oka.

Az egyik azon etimológiai ok, hogy a törzsek önmagukat máshogy nevezik, mint a fehérek őket. Erre nem csak az indiánok között van példa, elég pont a magyarokra gondolni, akiket a legtöbb nyugat-európai nyelv a „hungarian” valamelyik változatával jelöl. Hasonló az eset az örmény „hayastakan” vagy finn „suomi” elnevezésben is. Hasonlóval találkozhatunk az indiánok esetében is. Az Irokézek (Iroquois) magukat nem hívták így, hanem Haudenosaunee-nek, azaz a „hosszú házak építőinek”, vagy „ügyes kezűeknek.”³⁴ Az irokézt sokan a huron nyelv „fekete kígyójából”, vagy az irokézekkel összetűző baszk halászok „hiroka”, azaz „gyilkos nemzet” szavaiból eredezteti, és mindkettőt a franciák alakították át „irokézzá.” De hasonló a Huronok elnevezése is, akik magukat Wyandotnak hívták.

A törzsek elnevezésének, annak, hogy ilyen különbségek vannak közöttük, ez lehet az egyik oka. A másik, hogy a helyi törzseket a területről, városról nevezték el. Ennek is van hagyománya Európában. Szintén nem nehéz elképzelni, hogy a törzseket totemállatról nevezték el; erre is van példa még Európában is.³⁵

A harmadik, és szerintem legvalószínűbb ok a majd későbbiekben leírt konföderációs jelleg. A törzsek szövetségét az egyik forrás említheti az egyik törzs, vagy a névadó törzs nevéen, míg a másik külön is megnevesít törzseket. Erre példa megint csak az irokézek, akik csak a konföderációjukra használták a „haudenosaunee” szót, az azt alkotó öt törzset rendre saját nevéen nevezték.

Ha megvizsgáljuk a Hariot munkájában megtalálható, John White által rajzolt térképeket,³⁶ akkor érthetőbbé válik a helyzet.³⁷ Ezeken a térképeken három „ország” van feltüntetve. Azért használom ezt a szót, mert így könnyebben elképzelhető, noha ezek a megnevezett részek nincsenek elhatárolva egyértelműen. White a három országot Secotan, Weapemeok és Chawanook néven jelzi. Secotan Roanoke-tól déli-nyugati irányban, valamint a Roanoke-kal szembeni partvidéken van. Háborúban állnak - legalább is Barlowe szerint - Wingina népével. A másik két ország ettől északra, az Aligator folyó északi partvidékén található. Nyugaton Weapemeok, keleten Chawanook.

Most már csak azt kell meghatározni, melyik törzs, konföderáció Menatononé. Lane egyértelműen Chawanook királyaként nevezi Menatonont, Barlowe szerint ugyanakkor „ezen az országon (Chawanook, M.D.) túl van egy másik király, akit Menatononnak hívnak”³⁸ Ugyanakkor Barlowe ismeri fel a konföderáció jelenségét. Én úgy gondolom, hogy Menatonon népet tekinthetjük a Chawanook-konföderáció részének, mivel ezek a konföderációk változhattak az évek során. Másrészt a Barlowe által használt „beyond” jelentés nem csak „túl”, hanem „fölött”

³³ BARLOWE 1584, 9.; LANE 1586, 3.

³⁴ DAVIS 1997, 90.

³⁵ Albánok magukat a „sasok népének” hívják, címerük pedig kétfejű sast ábrázol

³⁶ Az ilyen jellegű térképek maguk is kezelhetők elbeszélő forrásként. Ennek módszertana megfigyelhető. KIVELSON 2006.

³⁷ lsd.: 2. melléklet

³⁸ „beyond this country is there another king, whom they cal Menatonon” BARLOWE 1584, 9.

is lehet, azaz a terület királyainak Menatonon a fölérendeltje. Barlowe a konföderációnál azt írja, hogy az említett három király alkotja, beleértve a háromba Menatonont is. Menatonon tehát meglátásom szerint a térképen Chawanook néven feltüntetett konföderáció vezetője.

Most Winginát és törzsét kell elhelyezni a történetben. A források leírják, hogy Roanoke-on és a partvidéken élt népe, tehát a partvidék és Secotan között. White nem tüntette föl a térképen a nevét. Az országot Barlowe „Wingandacoa” néven nevezi. Ugyanakkor felmerült bennem a kérdés: a Wingina nem lehet, hogy csak titulus? Wingina ugyanis Pemisapan néven fordul elő Lane-nél, aki megemlíti, csak a király halála után vette fel a nevet.³⁹ Ezért a beszámolóknál, különösen Barlowe-nál túl gyakran használt Wingina engem meglehetősen megzavart. Az egyik szakasz alapján ugyanis az a helyzet állt fenn a térségben, hogy Wingina törzse egy Wingina nevű király törzsével harcolt.⁴⁰ Ez arra enged következtetni, hogy a Wingina titulust takar, az egyik törzs így nevezte a valamilyen szintű főnököt. Kérdés marad, hogy melyiket? Azt, aki a törzset irányította, vagy azt, aki a törzsi konföderációt is, esetleg mindkettőt? Vagy a törzsön belüli hatalommegosztás egyik tagja? Ez azért sem elhanyagolható szempont, mert az angolok lehet, hogy egy kisebb főnök bizalmát nyerik el, de az egész törzsi konföderációét nem. Ha a szövegeket vizsgáljuk, az a változat tűnik hihetőbbnek, hogy Wingina egy konföderáció vezére. Bár nincs rá egyértelmű utalás, de Lane szerint ő a törzsek angolelleses készülődésének a vezetője, és több törzset is magához hívott, valamint már korábban is több törzsnek parancsolt.⁴¹ Ez, és a John White által rajzolt térképek az alapján Wingina a Secotan törzsszövetségnek volt a vezetője, törzse (wingandacoa) pedig csak ennek a része volt.

Az első benyomások; Arthur Barlowe útja

Hozott indián-kép

Az indiánokat Barlowe csodálatos, paradicsomi embereknek írja le, egyfajta a felvilágosodás íróinál megjelenő „nemes vadember”, „természeti lény” az őt és társait barátságosan üdvözlő indián. Azonban az ilyen képnek ellentmond, ha megvizsgáljuk, hogyan nevezi az indiánokat, függetlenül attól, hogy milyen viszonyba vannak velük. A „savage” szót használja, nem csak ő, hanem később Ralph Lane is, sőt Hariot és általában az összes utazó. Elsőre nem gondolunk semmi rosszra, hiszen a vadember, a civilizálatlan megjelölésére a barbár és változatai az elterjedtek világszerte.

Mit jelent ez a szó? Az etimológia a latin „sylvanus”, azaz erdőlakó szóból származtatja,⁴² ami így elsőre nem tűnik különösebben sértőnek, hiszen az indiánok maguk is erdőlakók voltak. Az viszont már koránt sem nevezhető pozitívnak, hogy ezt a szót, hogy és miképpen használják mások, olyanok, akik az angoloknál korábban kerültek kapcsolatba indiánokkal. Az első ilyen személy, akit idézni szeretnék, egy spanyol politikus és író, Palacis Rubios. Ő a spanyol királyi udvar egyik meghatározó figurája, aki nem csak indiánokról írt, de kommentárokat írt Aristoteles *Politika* című munkájához, valamint több írást közölt a spanyol király, II. Fülöp politikájának védelmében. Ő fogalmazta azt a kiáltványt is, amit a spanyol hódítóknak fel kellett olvasnia, mielőtt rátámadnak az indiánokra. A kiáltvány felszólította az indiánokat, hogy térjenek keresztény hitre, vagy meghalnak. Sokat mondó megnyilatkozása az indiánokról,

³⁹ LANE 1586, 6.

⁴⁰ BARLOWE 1584, 4.

⁴¹ LANE 1586, 6.

⁴² BITTERLI 1982, 106.

hogy „nem annyira „savage-ok”, mint a törökök, akik olyanok, mint az állatok.”⁴³

Ez alapján a savage viselkedés-formát jelent, méghozzá rendkívül negatívát. Maga Rubios nem önmaga alkotja meg a szót ilyen kontextusban. Már az ókori görögök is így írtak az emberevőről, akik azért lettek kannibállá, mert „savage-é” váltak, azaz mintha megőrültek volna.⁴⁴ De Lane szövegében is tetten érhető a szó pejoratív értelme, hiszen Menatonont így írja le: „egy *savage*-hez képest igen komoly és bölcs férfi”.⁴⁵ Ezeket a tulajdonságokat tehát sem ő, sem olvasója nem feltételezi az indiánokról, különben nem használná a „Savage-hez képest” szóösszetételt. Az, hogy az indiánokat kegyetlennek, állatiasnak, tudat alatt alacsonyabb rendűnek tartották, még akkor is, amikor el voltak ragadtatva tőlük, a későbbi eseményekben visszaüthetett. A savage szó pejoratív jelentése a későbbi – jamesteoni és plymouthi – forrásokban válik nyilvánvalóvá. Ezekben a szövegekben a savage csak ellenséges indián törzseket jelöl, a barátságos, szövetséges törzsekre nem ezt használják, hanem a törzs saját nevét.

A másik kérdés, hogy mennyire ismerték a spanyol, portugál vagy francia beszámolókat az indiánokról? A francia zászló alatt hajózó Giovanni de Verrazzano 1524-es útja érintette ezt a területet. 1527-re datálva létezik egy általa a területről, pontosabban az egész keleti partvidékről készített térkép.⁴⁶ Angliában ezen kívül már 1577-ben megjelent a „*The history of traauyle int he West and East Indies*” című kiadvány, az Újvilágot és Ázsiát érintő hajóutak leírásairól.⁴⁷

A korabeli indiánokról, ha a fizikai képet vesszük, akkor az John White rajzain köszön vissza. Az indiánok ezeken a képeken a lehető legjobban különböznek az európaiaktól, nem csak bőrszínben, de fejformában, öltözködésben, hajviselésben is. Érdekes megfigyelni az indián harcos rajzán a valószínűleg öltözkéhez tartozó, farkhoz hasonló ruhadarabot.⁴⁸ Aki a képet minden előzetes leírás, ismeret nélkül látta, arra gondolhatott, hogy az ábrázolt alak az ördög szolgálja, vagy az ördög maga. Ez is egyfajta lehetséges beállítása az indiánoknak, mint gonosz, alattomos, állatias lényeknek, akik elárulták és becsapták az angolokat. Aki pedig ördöggként, az ördög szolgáljaként tekint az indiánra, az előbb vagy utóbb úgy is fog bánni vele. Sőt, azt sem zárhatjuk ki, hogy az indiánokat – és elsősorban a rajzon látható Winginát – már a telepesek is az ördöggel azonosították, mint az ördög alakját. Erre is utalhat Ralph Lane „csatakiáltása” az indián főnök elfogásakor, mely szerint „Krisztus a győzelmünk”. Ez jelentheti a pogány feletti győzelmet, de jelentheti az ördög feletti diadalt is.⁴⁹ Ez a kép egyébként szintén módosul a későbbi kolóniáknál, bár egzotikusnak, de nem félelmetesnek, ördöginek rajzolják vagy festik le az indiánokat.

Kommunikációs problémák

Barlowe leírásai alapján feltételezhetjük, hogy az indiánok békésen fogadták az angolokat. A falvakban megvendégelték őket, a főnökökkel is találkoztak. Kérdéses, hogyan tudtak kommunikálni. Valószínűsíthető, hogy a mutogatásnál, vagy néhány szónál magasabb szintre nem juthattak. Az indiánok és a fehérek kommunikációja a forrás szerint is csak a gesztusok, a mutogatás szintjén korlátozódott. A barátság jele a mellkas érintése, a békéé pedig az íjak és nyilak

⁴³ PAGDEN 1987, 51–53.

⁴⁴ PAGDEN 1987:17–18.

⁴⁵ „*but otherwise for a Savage, a very grave and wise man*”, LANE 1586, 3.

⁴⁶ Lásd 3. melléklet. <http://mapsofpa.com/antiquemaps0.htm> Másolatban maradt fenn, az eredeti elpusztult.

⁴⁷ SZOMMER 2004, 165.

⁴⁸ Lásd: 4. melléklet.

⁴⁹ LANE 1586, 18.

nyilvános eltörése volt.⁵⁰ Barlowe feljegyzéseiben szerepelnek a helyi törzsek egymáshoz való viszonyát leíró részek is, azonban ezt sem vehetjük teljesen bizonyosnak, a már fentebb említett gyenge kommunikációs képességeknek köszönhetően.

Két indián, Wanchese és Manteo Angliába is átkelt, később pedig visszatértek, mint tolmácsok, nyomkeresők. Ugyanakkor itt újabb kérdés vetődik fel: a két indián önként jött, vagy elhurcolták őket? Barlowe leírta, hogy az első indián, akivel találkozott, a hajójukra vitték, mivel az illető ezt kérte.⁵¹ Ott inni és enni adtak neki, másnap pedig az illető meghívta törzse főnökének fiát, aki az angolokat később a faluba vitte. Ugyanakkor kérdéses, vajon Manteo és Wanchese ténylegesen el akart jönni, vagy csak később derült ki, hogy már nem mehetnek vissza? Ha elrabolták őket akkor a későbbiekben talán akadályozták az angolokat, vagy nem mondtak el nekik mindent. Másrészt Barlowe tényleg mindent, amit leírt, ott tapasztalt, vagy nem később, a két vele együtt visszatérő indián magyarázta el neki? És ha ez így történt, akkor azok annak függvényében beszéltek vele, ismertették vele az országot, amilyenek eltávozási körülményeik voltak. Ha erőszakkal hurcolták el őket, akkor könnyen elképzelhető, hogy a későbbiekben bosszút álltak az angolokon. Arra van forrás, hogy az ilyen, tolmács-nyomkereső céllal elhurcolt indiánok hogyan viselkedtek később. Cartier leírja, hogy két indiánt vitt vissza első útjáról, akiket a második út során, mint tolmács használt. Az indiánok meggyőzték főnöküket és törzsüket a franciák jó szándékairól, mert a franciák „jól tartották” őket otthon. Ugyanakkor a későbbiekben ez terhelővé is vált; az indiánok sok olyan dolgot is elárultak társaiknak, amit a franciák nem akartak, például azt, hogy vannak a franciáknak értékesebb áruai is, csak azokat nem adják oda az indiánoknak.⁵² Van példa arra is, hogy indiánokat angolok elraboltak, igaz, nem Roanoke-ról, hanem Új-Anglia területéről, a 1600-as évek elején, és később visszatértek. Egy bennszülöttet, név szerint Squantót John Smith egyik útítársa, Thomas Hunt több társával együtt elrabolta, hogy eladja őket rabszolgának. Squanto Angliába került, aztán megtanulta a nyelvet, majd később visszatért az Újvilágba, mint nyomkereső.

Később szerepe volt abban, hogy Plymouth, a Mayflower utasai által létrehozott település lakóinak sikerült túlélnie az első éveket. Őt tehát elrablása és angliai élete nem befolyásolták abban, hogy ellenségesen viselkedjen más fehérekkel.⁵³ De talán épp ez a kulcs; ő nem azoknak segített túlélni, akik elrabolták. Valószínűleg különbséget tudott tenni angol és angol között. A két, Roanoke-ról elkerült (elhurcolt?) indián esetében, ha Angliába kerülésük erőszakos volt, minden oka megvolt, hogy utána elrablóikat törbe csadják az Újvilágba való visszatéréskor. De ha önként is mentek fel a hajóra, az még nem jelenti, hogy fenn is akartak maradni, amikor a hajók a nyílt vízre értek. Számos indián kerül úgy Európába, hogy „csapdába esnek” egy hajón. Az udvarokba került, egyfajta vásári látványossággként mutogatott indiánok helyzetüket megalázottnak érezték. Bár próbálták őket a későbbi utakhoz tanítani, a tanulás hosszú idő, a civilizációs szakadék pedig jelentős volt. A viselkedésük neveltség tárgyává tette őket, és ezt, még nyelvismeret nélkül is érezhették.⁵⁴ Ezen helyzetük miatt, a visszatéréskor nem segítették annyira a telepeseket, itt a főnökökkel együttesen az igazság elhallgatására, hamis információk átadására kerülhetett sor.

Ha nem is mindketten, de Wanchese nem kedvelte az Angliában töltött időt, egyre inkább fogolynak mintsem vendégnek érezte magát. Későbbiekben pedig egyre gyanakvóbbá vált az

⁵⁰ „take away their bowes and arrowes and breake them” BARLOWE 1584, 8.

⁵¹ „we brought him with his owne good liking, aboard the ships” Barlowe 1584, 3.

⁵² GREENBLATT 1992, 168.

⁵³ PHILLBRICK 2006, 93–94.

⁵⁴ BITTERLI 1982, 233–234.

angolokkal és a telepésekkel szemben.⁵⁵ Sajnos, sem róla, sem Manteórol nem esik szó a későbbi forrásokban, mindössze annyit tudunk, de ezt már John White-tól, hogy 1587-ben Manteo az egyik indián falu kormányzója lett.⁵⁶ Azonban nem tudni, hogy Lane útja idején a két indián hogyan és mint viselkedett.

Ugyanakkor nem elhanyagolható, hogy a több mint száz angolra két tolmács jut. Ha Lane az egyiket elvitte felfedezőújtjára, akkor az otthon maradt angolok csak egy indiánra támaszkodhattak a szigetlakókkal való kommunikációban. Ő pedig nem lehetett mindenhol, így elképzelhetőek olyan összeütközések, amelyek a közkatonák és indiánok között alakultak ki, meg nem értés miatt.

Benyomások és megfigyelések

Barlowe a Roanoke-ra való érkezés előtt végighajózott egy igen jelentős nagyságú partszakaszt, mind északra, mind délre Roanoke-tól. Ez idő alatt találkozott az indiánokkal is, és nem csak találkozott velük, de közelebbi kapcsolatba is került velük. Ismerte több indián törzs nevét, és társadalmukat is megfigyelte

Ismerte az indiánokat annyira, hogy megállapítsa, vannak vezetőik, akiknek bár nem tudta az indián nevét, de a titulását igen. Ő ugyanis rendre az angol megfelelőket használja a főnökökre, megkülönböztetve királyt, nemest, kormányzót.⁵⁷ A megkülönböztetést a személyek díszén keresztül végzi el, minél díszesebb valaki, annál magasabb rangú, legalább is szerinte. A másik, ami alapján megkülönbözteti őket, hogy kinek mekkora kísérete van. Az előkelőket rendre több tucatnyian követik, és nem csak őket, de feleségeiket is. Ezen kívül megfigyelt egy fontos dolgot; az indiánoknál minden főnök elvehetett bármit egy nála alacsonyabb szinten állótól. Az efféle „lopás” tehát része volt a kultúrájuknak, és ez majd a későbbiekben fontos lesz, az 1585-86-os expedíciónál.

Már nála is megmutatkozik a kincsvágy: észreveszi, hogy az indiánok arany vagy réz díszeket hordanak, valamint gyöngyöt. Az angolok ugyan ezeket megtapogatják, de nem tulajdonítanak nekik látható jelentőséget, abban a reményben, hogy így a főnökök megmutatják nekik a lelőhelyeket.⁵⁸

Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy Barlowe, bármennyire is kedvezően áll az indiánokhoz, nem bízik bennük. Az angolok nem hagyják tárgyaikat őrizetlenül, csoportosan mozognak, sőt, amikor az indiánok meghívják őket éjszakára, ők inkább a hajókon való alvást választják. A döntéseit Barlowe is az óvatossággal indokolja, azzal, hogy kevesen vannak, és hogy mégsem lehet megbízni az indiánokban. Ez azonban ellentmond annak, hogy korábban az indiánokat bűn és rossz szándék nélkülinek írta le.⁵⁹ A bizalmatlanságnak még az is oka lehetett, hogy az indiánoknál volt pár európai eszköz. Mint kiderült, ők ezt egy, viharban a partvidékre sodródott hajón találták, a legénység meghalt a viharban, de a hajó néhány eszközét használták az indiánok.⁶⁰ Hogy a tengeri vihart egyetlen ember sem élje túl, miközben a hajó partot ér, nehezen lehetett elképzelhető Barlowe-nak. Bizalmatlanságának, óvatosságának az a le nem jegyzett gyanúja lehetett az oka, hogy a hajótöröttet az indiánok megölték. Barlowe maga ismerhette az ehhez hasonló európai példákat, a „naufraqueur-öket”, akik a hajótöröttek ki- és elrablásából, sokszor megöléséből húztak hasznot.⁶¹

⁵⁵ QUINN 1985, 235–236.

⁵⁶ QUINN 1985, 286.

⁵⁷ „*King, Nobilitie, and Governours*” BARLOWE 1584, 6.

⁵⁸ BARLOWE 1584, 6.

⁵⁹ „*found the people most gentle, loving and faithfull, voide of all guile and treason*” BARLOWE 1584, 8.

⁶⁰ BARLOWE 1584, 6.

⁶¹ MOLLAT 1996, 200.

Az indián törzsek között Barlowe érdekes, de nem egyedülálló különbséget tesz. Míg az őket barátságosan fogadók a „nemes vademberek”, az édenkert bűn nélküli lakói, addig azok ellenségei démonimádók, gonosz lelkűek. Ez a megközelítés nem csak itt jelenik meg. Kanadában, egy francia apáca szintén hasonlóan jellemzi a franciákkal szövetséges huronok ősellenségeit, az irokézeket.⁶² Az ilyen éles különbségtétel a későbbi viselkedést befolyásolhatja. Az így leírt törzsszel ugyanis a kezdettől fogva gyanakvóbb lehet egy ide-érkező. És mivel Barlowe leírásaiban az indián nevek gyakran nehezen elhelyezhetők, ez a későbbi telepeseknél számos félreértés, egyes törzsek eleve ellenségesként való kezelését eredményezhette.

Barlowe ugyan nem adja meg a hazaindulásuk kezdetét, de feltételezhető, hogy legfeljebb két hónapot tölthettek Virginiában, ha a tél beállta előtt haza akartak érní. Ennyi idő alatt nem sajátíthattak el teljesen idegen nyelveket, az indiánokról leírt „belsőbb” információinak hitelességét ez erősen megkérdőjelezi. Ugyanakkor az őket fogadó indiánokat barátságosnak írta le, és ehhez nem kellett tudnia a nyelvüket, hiszen az indiánok azonnal meg is támadhatták volna őket. Véleményem szerint az, hogy a későbbiekben az indiánokkal a viszony ellenségeséssé vált, a későbbi utazások során bekövetkezett esemény, vagy események miatt történhetett. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az indiánok valamilyen módon rájöhettek, hogy a jövevények nem akarnak ott maradni, csak átutazók, így hosszú távon nem jelentenek fenyegetést, nem akarják kiszorítani őket élőhelyükről. A később érkező, már letelepedni szándékozók talán az volt a legnagyobb gondjuk, hogy Roanoke, bármekkora természeti kincsekkel is rendelkezett, nem volt elég nagy nekik és az indiánoknak is, akik így rivális „törzset” láttak bennük, és ennek megfelelően viselkedtek. Emellett szól az is, hogy alakult a francia - huron viszony. Mivel a franciák kevesen voltak, földet jórészt nem műveltek, ellenben kereskedtek, a huronok nem érezték úgy, a kis létszámú francia kiszorítja őket életterületükről. Sőt, a prémkereskedelemből komoly hasznuk volt. Azonban a földművelő, a megélhetésükhöz fontos erdőket kiirtó⁶³ angol telepésekben már fenyegetést érezhettek. Azonban az indián-angol viszony a térségben csak később romlott meg. Akkor, amikor az első állandó telepések megérkeztek, olyan eseményláncolat indult el, ami végső soron képtelené tette Roanoke megmaradását. Hogy ezt jobban megvizsgáljuk, először vizsgáljuk meg az 1585-ben megalapított roanoke-i telepnek a vezetőjének, Ralph Lane-nek a feljegyzéseit.

Összetűzések: A Grenville-féle kolónia

1585-ben elindult Angliából az a hajócsoporth, amelynek célja az volt, hogy alapítson egy támaszpontot Roanoke szigetén. A kolónia - mint korábban is írtam - végül alig egy évig állt fent. Az utazás sem ment simán, élelmiszer-készletük egy része megsemmisült, ők maguk késve érkeztek meg. Ennek ellenére lehetett volna életképes telepet alapítani, hiszen az indiánok-ha hihetünk Barlowe-nak, barátságosak voltak. A két indián, Wanchese és Manteo szintén Lane és Grenville hajóin tért vissza az Újvilágba, és tolmácsként működhettek, ami, ahogy korábban írtam, könnyen a visszajára fordulhatott, másrészt nem jelentett teljes megoldást sem.

Kérdéses, hogy vajon Grenville, de még inkább Lane mennyire volt alkalmas arra, hogy vezesse a kolóniát. Ez, a vezetők alkalmassága ugyanis szinte minden kolónia számára döntő momentum. Mennyire tudtak együttműködni az indiánokkal? Hogyan viszonyultak az őslakossághoz? Hogy tudták az embereiket vezetni, irányítani. Ahhoz, hogy ezeket a kérdéseket megvizsgáljuk, először tanulmányozzuk át Lane iratait.

⁶² DAVIS 1997, 90.

⁶³ BITTERLI 1982, 175–176.

Tűszszedések, vallás, „kincskeresés”

Az indiánokkal való ellenségeskedésnek már korán bizonyítékát találjuk Lane írásában. Itt Lane arról beszél, hogy Menatonon, Chawanook „királya” két napig a fogva tartottja volt,⁶⁴ és ez idő alatt beszámolt a környékről, és mesélt Lannek a szomszéd törzsekről is. Én ebből arra következtetek, hogy elfogták⁶⁵ és kifaggatták, hogy ez utóbbi milyen módszerekkel történt, azt Lane nem részletezi. A forrásból annyi derül ki, hogy Wingina figyelmeztette Lane-t arra, hogy Menatonon a megsemmisítésüket tervezi. Ezt követően Lane egy csapattal és három indián harcossal Menatonon táborába ment, és elfogta a főnököt, különösebb ellenállás nélkül.⁶⁶ Az elfogott főnök és törzse kétségkívül bizalmatlanul, ellenségesen tekintett az angolokra. 1586 márciusában történt ez az eset, alig néhány hónappal Lane és társainak menekülése előtt. Az is fontos, hogy az elfogott főnök sajátosan próbált meg megmenekülni a helyzetből. Elmesélte, hogy az egyik törzsnél nagy mennyiségű gyöngy van. Vajon miért mondta ezt el Lane-nek? A kérdésre a válasz már Barlowe szövegéből is kikövetkeztető: az indián törzsek harcolnak egymással, és ebben a harcban akarják felhasználni az angolokat. Erre utal, hogy a szövegben később is többször találkozunk azzal, hogy a különböző főnökök igyekeznek a másikra terelni az angolok figyelmét. Menatonon a gyöngyökkel rendelkező törzsről úgy beszél Lane-nek, hogy vigyen magával sok embert, mert erőszakos és erős törzsről van szó. Ugyanakkor Barlowe azt a törzset barátságosnak írta le, akik őt és társait szívesen fogadták.⁶⁷

Vajon az említett gyöngyök mennyire voltak fontosak abból a szempontból, hogy az indiánok és az angolok között háború tört ki? Kétségtelenül felülkerekedhetett az európaiak mohósága, ugyanakkor, azt sem lehet elvetni, hogy a gyöngyökről pusztán azért szól Lane, hogy egy újabb expedícióra vegye rá megbízóját.

Talán Cortes és Pizzaro mintájára, ő is egy maroknyi sereggel akart nagy hasznot, zsákmányt szerezni az Újvilágban? Maga Lane elismeri, hogy vonzották őt az indiánok értékei, bár ő ezt a réz („wasari”) kapcsán mondja.⁶⁸ Ha így van, akkor rosszul számított. Leírásai alapján ugyanis úgy tűnik, az itteni indiánoknak nincs egyetlen központi, felsőbb vezére, királya, mint Moctezuma vagy Atahualpa volt. Wingina és Menatonon, bár nagyszámú harcosnak parancsolt, ezek a törzsi szövetségek nyomába sem érték az inka és azték birodalmaknak, azok struktúrájának. Ebből adódóan nem volt fővárosuk, a főnök sem mindig tartózkodott otthon, ezt Barlowe is megfigyelte.⁶⁹ Településeik - bár végeztek földművelést - sokkal „mobilabbak” voltak, mint az azték vagy inka városok.⁷⁰ Ha fegyveres harcra került a sor, akkor itt nem lehetett egyetlen, erős csapással legyőzni az indiánokat, hanem elhúzódó „gerilla” hadviselésre kellett felkészülni.

Az indiánokkal a viszony elmérgesedésének pontos ideje nehezen meghatározható. Valószínűsíthető, hogy a viszony csak a tavasz folyamán, vagy tavaszra romlott meg. Máskülönben a telepések nem élték volna túl az első telet, hiszen élelmiszer-készletük jelentős része megsemmisült. Másrészt a felfedezőutak, amelyekben kis csapatok vettek részt, egy teljesen ellenséges környezetben, nem terjedtek volna ki olyan jelentős távolságokra.

⁶⁴ LANE 1586, 3 „prisoner with me.”

⁶⁵ LANE 1586, 13.

⁶⁶ LANE 1586, 12-13.; QUINN 1985, 109–110.

⁶⁷ BARLOWE 1584, 5–7.

⁶⁸ LANE 1586, 9.

⁶⁹ BARLOWE 1584, 4.

⁷⁰ BITTERLI 1982, 175-176.

Barlowe-ék ugyanis ezen utak során több száz mérföldet megtettek,⁷¹ ami még akkor is nehezen elképzelhető ellenséges környezetben, ha a terület ritkán lakott.

Lane ezen kívül még egy dolgot is megemlít. Az egyik: az indiánok az ő és társai utazásai során történtek miatt meggyűlöltek őket. A másik egy sokkal érdekesebb dolog: az indiánok istenkáromlásáról, az „egy Isten” gyűlöletéről ír.⁷² Ezek szerint megpróbálkoztak a térítéssel? Ha igen, hogyan? Cortes annak idején összetörte a nagy templomok szobrait, lehet, hogy ők is valamiféle hasonló, az indiánokat sértő módon láttak hozzá a térítéshez? Lerombolták az indiánok szent helyeit? Lane korábban nem írt arról, hogy bármilyen módon megpróbálták volna keresztény hitre téríteni az indiánokat. Ugyanakkor mi másért szidalmazták a bennszülöttek az angolok vallását? Ha ugyanis az angolok csak saját szűk területükön, egy házban vagy kápolnában gyakorolták vallásukat, akkor az nem tűnt volna fel az indiánoknak.

Másrészt, Thomas Hariot leírja, hogy az indiánok kapcsolatba kerültek a kereszténységgel. Leírja, hogy amikor Wingina megbetegedett, akkor az indiánok megkérték őket, hogy imádkozzanak érte, valamint hogy az indiánok a keresztény Istent is kérték, hogy legyen jó a termésük.⁷³ Ha az összeütközéseknek vallási okai voltak, az rendkívül leegyszerűsítőné a helyzetet. Cortes esetében is hasonló történt: míg ő távol volt, hogy legyőzze az utána küldött Pánfilo de Narváezt és csapatát, addig alvezére, Alvarado egy vallási ünnepséget megtámadott és lemészárolta résztvevőit. Ezt követte Cortesék menekülése és a nyílt háború.⁷⁴ Cortes legénységének esete röviden úgy írható le, hogy az aztékok rituáléját a spanyolok fenyegetésnek ítélték. Történhetett-e hasonló Roanoke-on? Vajon az indiánok szándékai továbbra is békések, csak az angolok hiszik a tánc, a szertartás mozdulatait harcra készülésnek? Mint Cortes esetéből látszik, ez nem lenne szokatlan. A rajzok alapján arra lehet következtetni, hogy az itteni indiánoknak a vallási rituáléjához hozzá tartozott a test kifestése, a heves mozdulatok és tánc.⁷⁵ Ez egyszerre tűnhetett fenyegetőnek és pogánynak is. Ezen kívül a vallási alapú harc mellett szól az is, hogy az angolok közül nem csak Lane, hanem szinte valamennyien részt vettek az írországi harcokban. Azoknak a harcoknak szintén volt vallási színezete, a katolikus-protestáns ellentét, így könnyen lehet, hogy az amúgy is fanatikus angolok eleve felnagyították az indiánok „pogányságát”. A későbbiekben viszont Winginát és törzsét nem emlegetik, mint pogányokat, és istent csak saját megmenekülésük kapcsán említik, hálát adva neki a túlélésért. Ezen kívül lehet egy másik eshetőség is, mégpedig az, hogy az indiánok saját vallási hiedelmeik okán támadtak az angolokra, ahogyan az Cook kapitány esetében történt.⁷⁶ Viszont az indiánok vallási szokásairól nincsenek komolyabb források, leszámítva White rajzát. Másrészt az indiánok maguk nem kezdtek nyílt harcot az angolokkal, inkább kitértek előlük (elhagyták településeiket, elfutottak), így ez a változat talán az egyetlen, amely kizárható.

Szokásbeli különbségek mint okok

A harcok kirobbanása, az indiánok ellenséges magatartásának kialakulása kapcsán a szakirodalom említést tesz egy ellopott ezüst csészéről,⁷⁷ amely azonban nem tűnik fel Lane leírásában. Hariot sem ír róla, bár az ő szándékait ismerve ez nem meglepő. Az angolok a lo-

⁷¹ LANE 1586, 2.

⁷² LANE 1586, 12.

⁷³ QUINN 1955, 378-379.

⁷⁴ FOSTER 1999, 53-56.; KEEN 1988, 62-67.

⁷⁵ Lásd: 5. melléklet

⁷⁶ Cook kapitány haláláról bővebben: SAHLINS 1987, 104-135.

⁷⁷ QUINN 1985, 70-72.; KUPPERMAN 2007, 74.

pást keményen megbüntették; legázolták a tolvaj törzsének a kukoricását, elpusztították a falut. Az eseményről egyedül a „Tiger” hajónaplójában van feljegyzés,⁷⁸ de csak megemlíti, részletes leírás nincs. A hajó ekkor még Roanoke-nál horgonyzott, a büntető-expedíciót pedig a kapitánya vezette. Az eseménynek a hatása annak ellenére is negatív volt, hogy Hariot szerint az indiánok mindig úgy gondoltak rájuk, angolokra, mint akik nem bosszúállók.⁷⁹ Hogy ez melyik törzs volt, arról nincs ismeretünk, de valószínűleg a többi törzs tagjai (így Wingina) is értesülhettek róla, lévén hogy a megtámadott falu lakói elmenekültek. Ez rögtön a letelepedés elején (még 1585 júliusában) történt, és sok mindent megmagyaráz. Először is, az indiánok innentől kezdve gyanakodhattak az angolokra, még hozzá okkal. Sőt, ez a gyanakvás hamar félelemmé változhatott. Mindenképp elgondolkodtató, hogy az indiánok vajon tényleg tisztában voltak-e a „lopás” fogalmával? Ha nem, akkor az angolok válaszlépése komolyan megrémíthette őket, hiszen olyan dologért büntették meg őket, aminek az ő társadalmukban nem volt különösebb szerepe. Ha arra gondolunk, hogy a főnökök bármit elvehettek az alattuk állóktól,⁸⁰ akkor jobban megérthetjük a cselekedet hatását. A „lopás” olyantól, aki alattam van, természetes. Barlowe ezt le is írja. Ez felvet egy olyan szempontot, ami nem hanyagolható el. Ez felveti azt, hogy Lane nem olvasta Barlowe megelőző jelentését, vagy legalább is nem eléggé figyelmesen ahhoz, hogy egy ilyen, meglehetősen hosszan tárgyalt rész elkerülje a fegyelmét, vagy azt elfelejtse. Ezt az mutatja, hogy Lane meglepetten ír arról, hogy egy indián törzs már jelentős kapcsolatokkal rendelkezik, pontosabban rendelkezett fehér emberekkel. Menatonon mondja Lane-nek, hogy a gyöngyökkel rendelkező törzs *„kereskedett fehérrel, akik ugyanolyan ruhát hordanak, mint mi* (angolok, M.D.)”⁸¹ A múlt idő arra enged következtetni, hogy a kereskedelem csak zajlott, de most nincs. Szintén érdekes, hogy ez a törzs Menatonon szerint nem tűri az idegeneket, és ahogy korábban is írtam, erősek és agresszívek, miért kerestek fehérrel? És kikkel? Az egyik elképzelésem, hogy a fehérek a korábban itt járt Barlowe-féle expedíció tagjai. Ezt támasztja alá, hogy Barlowe szerint az egyik törzsben a főnök testvére nagy érdeklődést mutatott a felszerelésük iránt, és megpróbált gyöngyökért vásárolni tőlük.⁸² Továbbá, ez a törzs megegyezik azzal amelyet Menatonon is említ.⁸³

Ez a törzs Wingina/Pemisapan törzse, ha Barlowe leírása alapján határozzuk meg. Menatonon szándéka talán az volt, hogy olyan messze küldje az angolokat, hogy közvetlen veszélyt ne jelentsenek, de kereskedni tudjon velük.⁸⁴ Másrészt - bár ez egyértelműen nem derül ki - ezzel a törzssel is lehettek olyan konfliktusai, amelyeket az angolok fegyvereivel akart megoldani. Ezért is mesél a hatalmas gyöngykészletről. A korábbi angolokról való ismeret hiánya miatt okkal feltételezhetjük, Lane nem olvasta a korábbi beszámolókat, vagy ha igen, akkor felületesen. Ez pedig komoly gondot jelentett. Bár Barlowe sem tudott teljes körű leírást adni, ahhoz kétségtelenül eleget mondott, hogy az ide érkezők megtudják, kikkel kell „jóban lenni”, és néhány kisebb, de annál fontosabb indián szokást is leírt. Ha Lane ezeket elolvasta vagy ismerte volna, nem támadott volna meg és rombolt volna le egy falut egy ellopott csésze miatt.

Itt érdemes szólni a legénység összetételéről. Sokukat Lane csak „ír fiúként” nevezi, ami azonban nem írt, hanem az írországi harcot megjárt katonát, vagy írországi angolt jelent.⁸⁵

⁷⁸ QUINN 1955, 191.

⁷⁹ „hearing that wee had wrought no reuenge with our weapons” QUINN 1955, 379.

⁸⁰ BARLOWE 1584, 8.

⁸¹ LANE 1586, 4. „The sayd King had traffique with white ment hat had same clothes as we have”.

⁸² BARLOWE 1584, 6.

⁸³ BARLOWE 1584, 7. és 9.

⁸⁴ KUPPERMAN 2007, 77-78.

⁸⁵ QUINN 1985, 89-90.

Már volt szó arról, hogy a vallásos túlbuzgóság mit okozhatott. A másik, hogy a harcok jellege miatt kegyetlen, mindenkiben ellenséget látó katonák voltak-e a legalkalmasabbak arra, hogy egy ilyen területre jöjjenek? Talán itt ütött vissza az, hogy Barlowe olyan jó szándékúnak és békésnek írta le az indiánokat. Raleigh és Grenville emiatt úgy gondolkodtak, bárkit küldenek a területre, nem fog a békés, majdhogynem szeretetreméltó indiánokkal ellenséges viszonyba kerülni. Azt gondolhatták, az idegen környezetbe azok a legmegfelelőbbek, akik már jártak „idegen” környezetbe. Csak azt nem vették figyelembe, hogy Írországból a terror mindennapos dolog volt,⁸⁶ és ez az ezüstcsésze-ügy kapcsán, erőteljesen megmutatkozik, a katonák úgy viselkedtek, mint Írországból.

A lopás durva megtorlása, társítva a *savage* szóval, megerősítette a katonákat, hogy az indiánok még kevésbé emberek. Az alárendelt, alacsonyabb rendűnek tartottat könnyebb megalázni, ha pedig nem emberként, hanem állatként gondolnak rájuk, akkor pedig kifejezetten jogosnak érzik a megalázó, erőszakos cselekedetet.⁸⁷ A cselekedet végrehajtása után pedig még jobban erősödött bennük ez a kép. Innentől fogva már nem tűnik meglepőnek, hogy Lane a tárgyalás és alkudozás bevett dolgának tartotta a túszedést. Ehhez még hozzá jönnek írországi tapasztalatai, ahol szintén hasonlóképpen „tárgyaltak” a felkelőkkel.

Diplomáciai hibák

Nem elhanyagolható szempont, hogy milyen szövetségeseket akartak szerezni az angolok, és az sem, hogy milyen módon. Míg a legtöbb esetben az indiánokat különböző, látszólag értékes tárgyakkal (tükör, üveg) próbálják megnyerni,⁸⁸ addig Lane és társai egy sajátságos, szokatlan módszerhez nyúlnak.

Korábban utaltam a túszedésre, arra, hogy indiánokat fogtak el. Menatonon fiát is fogolyként tartották maguknál az angolok. A főnök gyöngyökkel próbálta meg kiváltani fiát.⁸⁹ Lane elutasította a gyöngyöket, helyette feleskette a Menatonon vezette indián törzseket I. Erzsébet és Anglia hűségére.⁹⁰ Lényegében megsarolta az indiánokat. A szakirodalom említi, hogy Menatonon egy olyan „konföderációnak” volt a főnöke, amely három törzset számlált. Erre már Barlowe is rájött.⁹¹ Lane tehát egyszerre több törzs támogatását is megszerezte ezzel a lépéssel. Ezzel a törzsek közötti harcban egyértelműen Menatononék mellé állt. Ez alapvetően nem logikátlan lépés. Az „oszd meg és uralkodj” elv Cortesnek is működött, amikor az aztékok ellen fordította azok meghódított vagy elnyomott szomszédjait.⁹² Ugyanakkor Menatononék kizsarló hűsége, legalább is, ahogy az később kiderült, nem volt tartós. Ugyanakkor ezzel a lépéssel Lane magára haragította Winginát, korábbi szövetségesét. Ez a lépés, hogy a korábbi szövetséges törzs helyett másikat választott, szintén ritka dolog. A két későbbi település, Jamestown és New Plymouth telepesei mindig hűségesek maradtak az első velük barátságos törzshöz.⁹³

⁸⁶ Ugyanilyen következtetést von le KUPPERMAN 2007, 67.

⁸⁷ Ezt tárgyalta Natalie Zemon Davis *Az erőszak rítusai* című tanulmányában. DAVIS 2001, 139-169.

⁸⁸ Elég Barlowe leírására gondolni.

⁸⁹ LANE 1586, 13-14.

⁹⁰ „*Hee and his successours were to acknowledge her Maiestie their only Sovereigne*” LANE 1586, 14.

⁹¹ BARLOWE 1584, 9. Ő ugyan Menatonont egy másik törzs vezérének írta le, de Chawanookot mint konföderációt említi.

⁹² ELLIOTT 2007, 3-5.

⁹³ PHILBRICK 2006, 110-113.

Menatonon és törzsei bekényszerítése az angol szövetségbe hosszú távon nem tudott gyümölcsözővé válni, sőt nagyobb kárt okozott, mint hasznot. Wingina ugyanis ellenfele volt Menatononnak. Ők ketten rendszerint egymásra mutogattak, vádaskodtak, a két törzsszövetség ellenséges volt egymással. Nehéz pontosan meghatározni, hogy ez mikor történt, mivel Lane csak ritkán ír pontos dátumot. Ugyanakkor valószínűleg késő tavasszal kezdett elmérgesedni a helyzet. Lane szerint, és ezt a szakirodalom is elfogadja, ennek az az oka, hogy Wingina „törzsi tanácsában” felülkerekedtek az angolok ellenségei, akik a főnököt a telepesek ellen fordították.⁹⁴ Ugyanakkor én úgy gondolom, nem kellett Winginát sokáig gyözködni. Ha az ellenségeivel szövetséget kötöttek, akkor természetes reakció, hogy az ellensége szövetségését ne támogassa, majd, ha hihetünk Lane-nek, megtámadja. Ezt támasztja alá, hogy Hariot ellentmond Lane-nek Wingina leírásában. Ő sokkal inkább barátságosnak és segítőkésznek írja le Winginát, akinek népéből csodálatot vált ki az angolok összetűzése más, velük ellenséges törzsekkel. Sőt, hitték, az angolok majd segítenek nekik.⁹⁵ Ugyanakkor ezt Hariot írja, aki a lehető legjobb színben akarta beállítani a térséget és lakóit.

Lane ugyanakkor ezt nem említi, hiszen ha rájött volna erre, nem akart volna ellenségessé válni Winginával. Wingináék az angoloknak az ellenségeikkel kötött szerződését úgy értelmezheték, hogy csatlakoztak a Menatonon vezette konföderációhoz.

Az angolok diplomáciája tehát súlyos kudarcot vallott. Nem hogy nem szerezték meg az összes törzs támogatását, lényegében teljesen maguk ellen fordítottak mindenkit.⁹⁶ A Menatonontól kizsarolt hűség ugyanis nem lehetett tartós, bár már nem volt idő, hogy érvényt szerezzenek neki. Annyit sikerült elérni, hogy a június elsejei rajtaütés előtt Menatonon az, aki informálja Wingina „ártó szándékáról” Lane-t.⁹⁷ Ha megfigyeljük Menatonon korábbi viselkedését, akkor láthatjuk, ez nem újdonság. Ráadásul korábban Wingina az, aki Menatononról állította, hogy sokezers sereget toboroz a telepesek ellen. Hogy Menatononra akarta terelni a gyanút, vagy az angolokat akarta figyelmeztetni, nem derült ki. Azonban most Lane, aki egyre bizalmatlanabbá vált Winginával szemben, különösen a szigetről való elköltözés után, most hitt Menatononnak. Hogy ezért az információért cserébe elengedte e túsul ejtett fiát, azt már nem tudjuk.

Az angol megelőző csapás során Wingina is meghalt. Egy héttel később Drake hajóival megjelent. Az megint csak nem derül ki, hogy az indián harcosok mit csináltak ezalatt az egy hét alatt, Lane ezután ugyanis felgyorsítja az elbeszélést, és június 1-e és 8-a közötti időszakról semmit sem jegyez le. Lane és emberei, mivel utánpótlás nem jött, élelmük kevés volt (az indiánok ugyanis nem vetettek nekik kukoricát Roanoke-on), visszatértek Drake-vel Angliába. Amikor Grenville később megérkezett, csak az üres szigetet találta, és bár sejtethette, hogy a telepesek Angliába távoztak, azt nem tudta, hogy távozásuk előtt ellenséggé tették az általa még segítőkészként ismert bennszülötteket. Tizenöt embert hagyott a szigeten, akik elődeik lépései miatt tragikus véget értek.⁹⁸

Összegzés: a döntő momentum

Volt- valamilyen döntő tényező, momentum az eseményekben? Ez a kérdés merült fel bennem, amikor először olvastam Roanoke történetéről, és most, hogy megvizsgáltam a résztvevők, mindenekelőtt Lane forrását, úgy gondolom, választ adhatok rá.

⁹⁴ LANE 1586, 12.; KUPPERMAN 2007, 83-84.

⁹⁵ QUINN 1955, 377-379.

⁹⁶ 6. melléklet: A diplomáciai viszonyokról egy általam készített ábra

⁹⁷ LANE 1586, 17. egész pontosan a főnök fia, Skyco

⁹⁸ KUPPERMAN 2007, 114.; QUINN szerint lehetséges, hogy tizennyolc ember: (lásd: QUINN 1985, 350.)

Az indiánokkal való viszony, a források alapján egy igen széles skálán mozog, és rövid idő alatt szélsőséges változásokat tapasztalhatunk. Fentebb már leírtam, a legtöbb gyarmaton, kolónián évek, évtizedek múlnak el az összeütközésig, itt, ha a Barlowe-féle expedíciót nem nézzük, néhány hónap a megérkezés és az első konfliktus, az ezüstcsésze-ügy közötti idő. Míg Barlowe és társai barátságos indiánokról írnak, addig Lane kezdetektől fogva tartózkodó, sőt, kifejezetten ellenséges az indiánokhoz. A tússzedés, Menatononnak, majd fiának, Skyconak az elrablása az első olyan momentum, ami súlyos csapást mér az indiánoknak az angolokhoz való viszonyára. Menatononék elrablása, a faluból történt, erőszakos elhurcolása, törzsét, sőt, törzsszövetségét megrémítette, és bár nem támadtak az angolokra, de féltek tőlük. Menatonon elrablása azonban ennél is súlyosabb következményekkel járt.

Az elfogott főnök, hogy magát mentse, az angolok szövetségését, Winginát kezdte el rágalmazni. Az angolok pedig hallgattak rá. Szinte érthetetlen, hogy Lane jobban bízik foglyában, Menatononban, mint abban a főnökben, aki magától ellátja őket élelemmel. Miért nem élt a gyanúval, hogy az elfogott főnök mindent meg fog tenni, hogy megfossza az angolokat szövetségeseiktől, Winginától? A főnök sikerrel járt, Lane egy idő után (nem tudni, ez mennyi idő) ugyanis elhiszi Menatonon Winginát vádoló szavait. Vajon Menatonon ígért valamit, amit Wingina nem? Vagy több harcosa volt? Lane szövege szerint az utóbbi. Sajátos logika van leírva, mely szerint „*többen vannak, mint a többi* (törzs, M.D.), és ezért megbízhatóbbak ígéreteikben.”⁹⁹ Lane tehát azért választja Menatononékat, mert többen vannak. Nem vette figyelembe, hogy Winginát, aki legalább olyan erős, és az angolokhoz földrajzilag közelebbi indián törzsszövetséget irányít, magukra haragítják. Lane és társai büntetlenül megúszták a kukoricás és a falu feldúlását, Menatonon és fia túsul ejtését, de Wingina nem tudta nekik megbocsátani az ellenséggel való szövetséget azok után, hogy ellátta őket élelemmel.

A legfontosabb momentum így véleményem szerint Menatononék bekényszerítése a szövetségbe. Azonban még ekkor is volt esély a konfliktus rendezésére. Ugyanis Wingina és törzse elköltözött a szigetről, de Menatonon és fia szavát kivéve semmi sem bizonyítja, hogy valóban támadásra készült. Ha Lane türelmesebb, esetleg megpróbál tárgyalni, ahelyett, hogy megöli a főnököt, a következő telepese-csoport túlélési esélyei jobbak lettek volna, és Lane sem menekült volna el az ellenségessé váló törzs miatt. Lane és társai azonban katonák voltak, és a fentebb leírt írországi tapasztalatok miatt az erőszakos megoldások hívei. Maga a katonai múlt pedig nem jelenti azt, hogy valaki alkalmatlan egy ilyen telep vezetésére, sőt, Jamestown esetében John Smith, maga is számos háború veteránja, vezetői képességeinek és tekintélyének köszönhetően sikeresen irányította a kolóniát az első kritikus években. Sőt, épp távozásakor válik bizonytalanná, gyengébbé az addigi jó viszony Powhatan főnökkel és törzsével.¹⁰⁰ Azonban Smith életrajza alapján rájöhetünk, hogy ő élete során korábban befogadóként is kapcsolatba került idegen kultúrákkal. Hosszú ideig szolgált idegen uralkodókat, köztük Báthory Zsigmond és Székely Mózes erdélyi fejedelmeket,¹⁰¹ Lane azonban csak mint megszálló került kapcsolatba idegenekkel.

Meglátásom szerint a telepések személyea tulajdonságai, a korábbi hódítói múltjuk, valamint Lane türelmetlensége és alkalmatlansága volt a legfőbb ok. Ez ugyanis számos későbbi eseményt is befolyásolt. Türelmesebb parancsnok nem hódítóként, hanem letelepedőként érkező telepések meglátásom szerint sok összeütközést megkíméltek volna. Lane – és társai – nem tudtak elvonatkoztatni az indiánok megvetésétől és a tőlük való félelemtől, az irántuk

⁹⁹ „in greater number then the rest, so are they more faithfull in their promises”, LANE 1586, 16.

¹⁰⁰ KUPPERMAN 2008.

¹⁰¹ Bővebben: KUPPERMAN 2008, 51-60.

való gyanakvástól. Míg a későbbi telepesek között is vannak, akik többé-kevésbé lenézték az indiánokat, de felismerték, hogy rájuk vannak utalva mind élelmezésben, mind a többi törzstől való védelemben. Lane azonban nem volt erre képes, felsőbbbségtudata, az indiánokat mint alávetendő szolgákat, félig állatnak tartó meggyőződése súlyosan gátolt minden érdemi együttműködést. Kétkedés nélkül elhitt minden rosszat az indiánokról, olyan ártó szándékok tulajdonítva nekik ami – ez írásából is kitűnik – nem volt meg bennük. Lanet feltétlen lojalitása Raleigh-hez és Grenville-hez, valamint katonai erényei volt az ok, amiért kinevezték ennek a fontos településnek a parancsnokává, sőt, úgy gondolhatták, mint harcokat megjárt katona boldogulni fog az indiánokkal szemben, akik gyengék és ismereteik szerint, békések. Arra már nem gondoltak, hogy Lane türelmetlensége, az indiánok általános lenézése és hibás diplomáciai manőverei, melyek az ilyen irányú ismereteinek hiányai miatt történtek, hosszú távra ellehetetlenítheti a kolóniát. Lanet ugyanakkor felmenti – ahogy ezt már a mű elején is írtam – hogy senkinek sem volt korábban tapasztalata az indiánokról, ismereteik hiányosak voltak, és ő „kora embere” volt, egy toleráns, felvilágosult hozzáállást nem kérhetünk rajta számon, nagyobb rugalmasságot, odafigyelést és jobb helyzetfelismerést viszonyt igen. Mindent összevetve, Lane-nek és társainak az indiánokhoz való hozzáállása, viszonya ellehetetlenítette, kudarcra ítélte – igaz akaratlanul – a későbbi kolóniát.

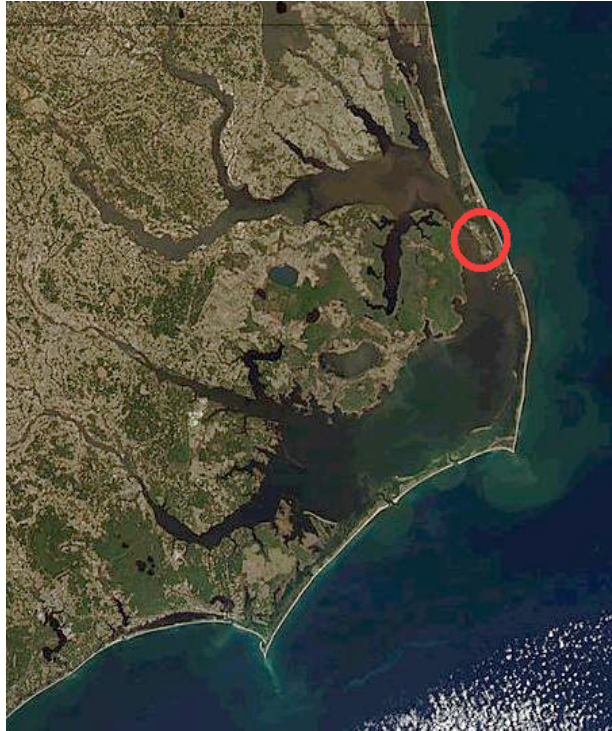
Tanulságok

Voltak-e olyan hibái a roanoke-i kísérletnek, melyeket a későbbi telepek esetében elkerültek? Természetesen igen, és ehhez az adhatta a segítséget, hogy Lane és a többiek beszámolója már több ember számára elérhető volt, hiszen Hakluyt 1599-ben kiadta őket.

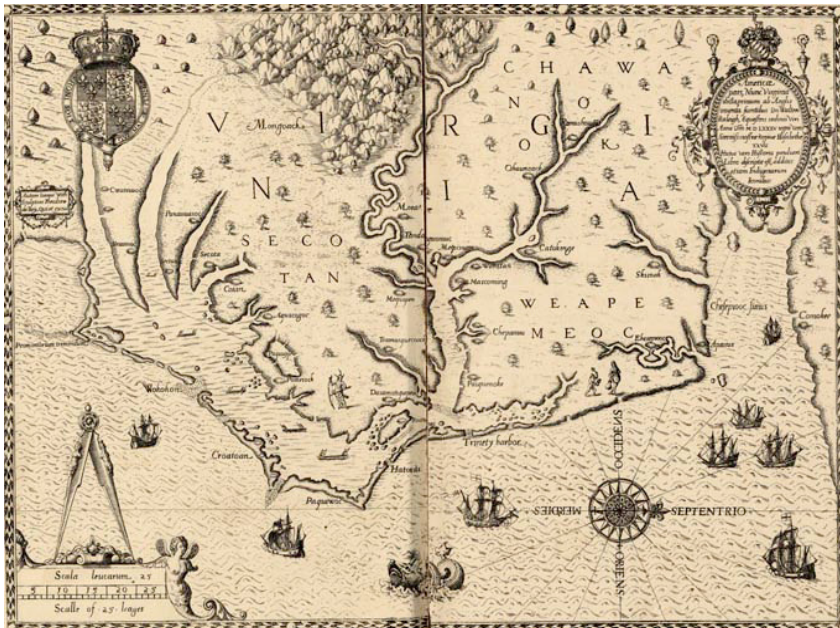
Az első, ami változás, az, hogy ettől kezdve jobban megválogatták a vezetőket, olyanokat nevezve ki, akik előre láthatóan jobban együtt tudnak működni az indiánokkal, vagy féken tudják tartani embereiket. Erre olyan helyeken, ahol kezdettől fogva „civil” telepek alakultak, valamint a koronához, társasághoz kevésbé kapcsolódott a vállalkozás, nem volt szükség. Itt az önjelölt vagy választott vezetők, mint amilyen William Penn is volt,¹⁰² törekedtek az indiánokkal való lehető legjobb viszonyra, a keresztényi testvériségre alapozva.

A másik, hogy többet nem szerveztek olyan telepet, ahova csak katonákat küldtek. Még ha kezdetben csupa férfi volt is a telep lakossága (mint Jamestown). Ők is inkább földművesek, vállalkozók, iparosok voltak, és a lehető leghamarabb nőket és gyerekeket küldtek utánuk. A civilek pedig az életben maradást inkább az együttműködésben és nem az indiánok megfélemlítésében látták. Ha volt is valamiféle erőfitogtatás, az nem az őket ellátó törzs ellen irányult. Bár John Smith szerint is kell egyfajta „upper hand”, azaz látható erőfölényt mutatni az indiánok felé, de a szövetséges törzseket ezt követően mindig csak a Bitterli által leírt, a telep alapítását követő 10-20 év elmúlása után támadták meg, vagy még később. Bár a betegségek, az utánpótlás kimaradása, vagy az időjárás még számos nehézséget okoztak, a később alapított kolóniák legtöbb esetben a majdani tizenhárom gyarmat magjaivá váltak. Ehhez a legtöbb esetben hozzájárult az is, hogy az indiánok lényegében „megtanították” az angoloknak, hogyan éljenek az Újvilágban.

¹⁰² TINDALL 1992, 79–81.

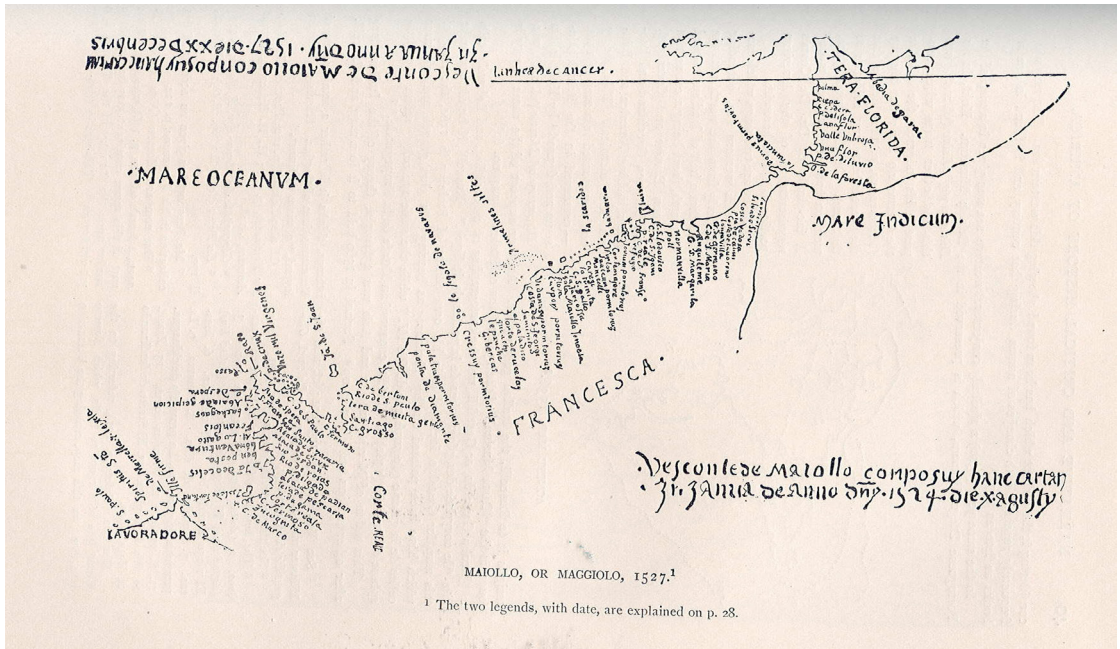

1. melléklet: Roanoke elhelyezkedése

2. melléklet: Virginia John White által rajzolt térképe

http://www.learnnc.org/lp/media/uploads/2007/08/white_virginia_map.jpg

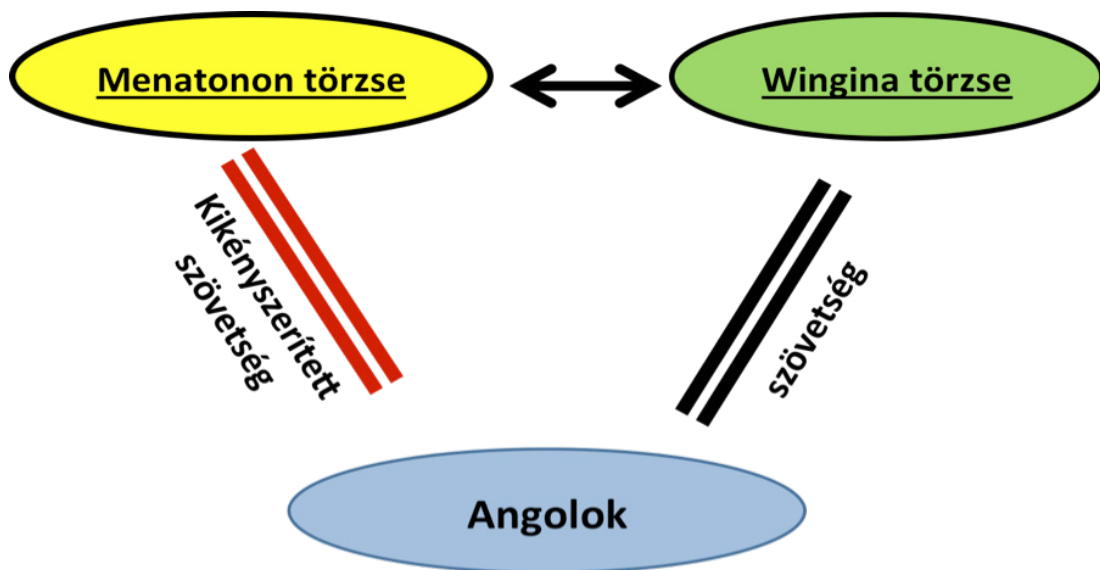
3. melléklet: Az első térkép a keleti partról, 1527
<http://mapsofpa.com/antiquemaps0.htm>

4. melléklet: Egy indián harcos John White eredeti festményén
http://www.virtualjamestown.org/images/white_debry_html/white47.html

5. melléklet: Indiánok szertartásos tánca John White festményén
http://www.virtualjamestown.org/images/white_debry_html/white38.html

6. melléklet: Általam készített ábra Virginia diplomáciai viszonyairól

Bibliográfia

- BITTERLI, Uts 1982. „Vadak” és „Civilizáltak”. Gondolat kiadó, Budapest.
- FOSTER, Lynn 1999. Mexikó története. Pannonica kiadó, Budapest.
- GREENBLATT Stephen 1992. *Marvelous Possessions*. Clarendon Press, Oxford.
- HUXTABLE ELLIOTT, John 2007. *Empires of the Atlantic world*. Yale University Press.
- KEEN, Benjamin 1988. *A History of Latin America*. Houghton Mifflin Company, Boston.
- KIVELSON, Valerie A. 2006. *Cartographies of Tsardom*. Ithaca, New York Cornell University Press.
- KUPPERMAN, Karen Ordahl 2007. *Roanoke, the abandoned colony*. Rowman & Littlefield publishers, Lanham, Maryland.
- KUPPERMAN, Karen Ordahl: *The Jamestown Project*. Harvard University Press, 2008.
- MIDDLETON, Richard 1994. *Colonial America*. Blackwell Publishers, Cambridge, Massachusetts.
- MILLER, Lee 2000. *Roanoke*. Arcade Publishing, New York.
- MOLLAT, Michel 1996. *Európa és a tenger*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- PHILBRICK, Nathaniel 2006. *Mayflower*. Viking Adult. New York.
- QUINN, David Beers 1985. *Set fair of Roanoke*. The University of North Carolina Press.
- RÁZSÓ Gyula (szerk.) 1963. *Felfedezők, kalózok, gyarmatosítók*. Gondolat kiadó, Budapest.
- SAHLINS, Marshall 1987. „Captain James Cook, The dying God.”: *Islands of History*. Tavistock Publications, London, 104-135.
- SZOMMER Gábor 2004. „A Kelet-Indiai társaság találkozása Japánnal.”: Z. KARVALICS László – KISS Károly (szerk.): *Információáramlás a kora újkorban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 162-190.
- TINDALL, George Brown 1992. *America – A narrative history*. W. W. Norton and Company, New York.
- ZEMON DAVIS, Natalie 1997. *Women on the Margins*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- ZEMON DAVIS, Natalie 2001. *Társadalom és kultúra a kora újkori Franciaországban*. Balassi Kiadó, Budapest.

Internetes hivatkozások

- Kathleen Brown: *Women in early Jamestown* http://www.virtualjamestown.org/essays/brown_essay.html